

Голові спеціалізованої вченої ради
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
доктору психологічних наук, професору
Валерію Миколайовичу Поліщуку

ВІДГУК

офіційного опонента доктора психологічних наук, професора,
професора кафедри психології Уманського національного університету Сафіна
Олександра Джамільовича на дисертаційне дослідження
Антон Володимировича Рудницького
«Психологічні особливості прийняття рішень військовослужбовцями у
кризових ситуаціях»,
подане до захисту в разову спеціалізовану раду
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – Психологія

Актуальність обраної проблематики виконаної роботи. Актуальність дослідження зумовлена гострою потребою Збройних Сил України у науково обґрунтованих підходах до психологічної підготовки особового складу у контексті сучасних бойових дій, що характеризуються високою динамікою зміни оперативної обстановки (швидкоплинність бойових епізодів, раптовість атак, непередбачувані тактичні маневри противника), невизначеністю джерел і характеру загроз (застосування безпілотників, диверсійних груп, дистанційного мінування), інформаційним перевантаженням від одночасного надходження повідомлень через рації, месенджери та командні системи управління, а також тривалим психологічним тиском від безперервного перебування в зоні обстрілів і загрози життю.

Водночас в українській психології спостерігається фрагментарність досліджень, що зосереджувалися переважно на окремих аспектах проблеми – когнітивних упередженнях, емоційному стресі або командній динаміці – без цілісного розгляду процесу прийняття рішень як багаторівневої системної взаємодії. Це зумовило необхідність розробки інтегративної моделі, що об'єднує когнітивний, емоційний, соціальний і психофізіологічний компоненти функціонування особистості військовослужбовця, та створення на її основі

науково обґрунтованої програми психологічної підготовки. Отже, обрана проблематика є своєчасною, теоретично та практично значущою й відповідає сучасним тенденціям розвитку психологічної науки та системи вищої освіти.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. У роботі чітко окреслено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, що забезпечило логічну послідовність реалізації поставленої наукової проблеми. Мета дослідження конкретизована через систему взаємопов'язаних завдань, спрямованих на теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження психологічних особливостей прийняття рішень військовослужбовцями у кризових ситуаціях.

Враховуючи специфіку досліджуваної проблематики, автором дисертації обґрунтовано добір теоретичних та емпіричних методів дослідження, адекватних його меті та завданням. Використано стандартизоване тестування, опитувальники, спостереження, аналіз рішень у змодельованих кризових ситуаціях (у т. ч. у VR-середовищі), фізіологічний моніторинг варіабельності серцевого ритму (HRV); застосування 12 психодіагностичних інструментів, зокрема: ШПРБУ, MSCEIT, CD-RISC, тест Струпа, N-back, тест Райта, гібридний тест ситуаційної обізнаності, тест етичних дилем. Отримані результати опрацьовано із застосуванням методів математико-статистичного аналізу, що забезпечило достовірність та аргументованість сформульованих висновків. Наукові положення й узагальнення логічно впливають із проведеного аналізу отриманих результатів, їхньої коректної інтерпретації та є достатньо переконливими.

Оцінка змісту дисертації та її завершеності у цілому.

У першому розділі *«Теоретико-методологічні засади феномену прийняття рішень військовослужбовцями у кризових ситуаціях»* проведений дисертантом теоретико-методологічний аналіз феномену прийняття рішень у кризових ситуаціях дозволив йому узагальнити ключові концептуальні підходи та виявити основні детермінанти цього процесу у військових умовах. Ним встановлено необхідність інтеграції когнітивного, емоційного, соціально-

контекстуального та психофізіологічного доменів для цілісного розуміння механізмів прийняття рішень особистістю дорослого віку в екстремальних обставинах.

На основі аналізу наукових джерел дисертантом сформульовано робоче визначення прийняття рішень як динамічного багатofакторного психологічного процесу, що поєднує вольову дію, когнітивну обробку інформації та емоційну регуляцію під впливом професійного середовища, соціального контексту та набутих стратегій поведінки. А.В. Рудницьким уточнено поняття кризової ситуації у військовому контексті через призму бівалентності та амбівалентності, що відображають її подвійну природу як загрози і можливості водночас, а також суперечливість емоційних переживань військовослужбовця між самозбереженням та виконанням обов'язку.

Систематизація автором чинників впливу на прийняття рішень виявила взаємодію індивідуальних характеристик (стресостійкість, когнітивна гнучкість, досвід), соціального контексту (командна підтримка, довіра до лідера) та ситуаційних обставин (дефіцит часу, фізична загроза, інформаційна невизначеність). Автором дисертації встановлено, що стрес має нелінійний вплив на когнітивні функції: гострий стрес мобілізує увагу, але звужує когнітивне поле, тоді як хронічний призводить до структурних змін у префронтальній корі та гіпокампі, знижуючи адаптивність мислення.

Критичний аналіз існуючих методик оцінки психологічної готовності засвідчив їхню фрагментарність та обмежену адаптацію до військових реалій. Дисертантом виявлено недостатню увагу до міждоменних взаємодій, етичного компонента прийняття рішень та інтеграції суб'єктивних, об'єктивних і психофізіологічних показників у єдиному діагностичному інструментарії, що й спонукало його до розробки комплексної методики, що враховує когнітивну готовність, емоційну регуляцію, стресостійкість, етичну чутливість та командну взаємодію як взаємопов'язані компоненти адаптивного прийняття рішень в екстремальних умовах.

У другому розділі «Емпіричне дослідження психологічних особливостей процесу прийняття рішень військовослужбовцями у кризових ситуаціях» йдеться про те, що емпіричне дослідження психологічних особливостей прийняття рішень військовослужбовцями у кризових ситуаціях дозволило дисертанту комплексно охарактеризувати детермінанти адаптивного функціонування та встановити зв'язки між ключовими психологічними перемінними. Реалізована ним мультикомпонентна програма діагностики охопила когнітивні, емоційні, соціальні та психофізіологічні параметри, що забезпечило цілісне розуміння механізмів прийняття рішень в екстремальних умовах. Результати констатувального етапу засвідчили середній рівень психологічної готовності військовослужбовців за усіма доменами, причому показники ситуаційної обізнаності та аналітичного мислення перевищували когнітивну гнучкість, а стресостійкість виявилася вищою за емоційну регуляцію. Кореляційний аналіз виявив найсильніший зв'язок між емоційним та соціальним доменами, що підтвердило провідну роль емоційної регуляції у формуванні ефективної командної взаємодії. Регресійний аналіз засвідчив, що когнітивний домен є найпотужнішим предиктором ефективності прийняття рішень, емоційний демонстрував високу прогностичну значущість, тоді як психофізіологічний виконував опосередковану модераторну роль через регуляцію стресових реакцій.

На основі отриманих емпіричних даних А.В. Рудницьким побудовано структурно-функціональну модель адаптивного прийняття рішень, що інтегрує чотири домени функціонування особистості військовослужбовця. Модель поєднує описові, нормативні та прескриптивні підходи, маючи подвійний потенціал: діагностичний для оцінки поточного рівня розвиненості компонентів та тренінговий як основа для побудови програм психологічної підготовки. Принциповою особливістю моделі є врахування динамічних взаємозв'язків між доменами, де емоційна регуляція виступає медіатором між стресом і когнітивною продуктивністю, соціальна підтримка модерує вплив стресу на індивідуальне функціонування, а психофізіологічна стабільність забезпечує

фундамент для вищих психічних функцій. Крім того, дисертантом виявлено ключові детермінанти, що ускладнюють прийняття рішень: неможливість координації між підрозділами, відсутність безпечних зон для відпочинку, обмежена видимість, зниження впевненості у власних рішеннях та відчуття недооцінення з боку командування. Встановлено сильну кореляцію між недовірою до лідерів і відчуттям недооцінення, що підкреслює вирішальну роль командування у забезпеченні ефективності прийняття рішень. Отримані дані засвідчили, що лише третина військовослужбовців пройшла спеціалізовану підготовку з прийняття рішень у кризових ситуаціях, що й обумовило необхідність розробки авторської програми психологічної підготовки для формування адаптивних стратегій мислення, емоційної регуляції та командної взаємодії в умовах бойового стресу.

У третьому розділі *«Психологічні стратегії оптимізації процесу прийняття рішень військовослужбовцями у кризових ситуаціях»* автором подано результати формувального етапу дослідження, під час якого підтверджено ефективність програми психологічної підготовки, спрямованої на розвиток адаптивних стратегій прийняття рішень військовослужбовцями у кризових ситуаціях. Порівняльний аналіз динаміки змін в експериментальній та контрольній групах засвідчив статистично значущі покращення за всіма основними показниками в учасників програми. У когнітивному домені зафіксовано значне підвищення рівня когнітивної гнучкості, ситуаційної обізнаності та аналітичного мислення. В емоційному домені відбулося істотне зростання емоційної регуляції, стресостійкості та резильєнтності. У соціальному домені відзначено покращення командної згуртованості, підвищення довіри до командирів та ефективності комунікації. У психофізіологічному домені виявлено збільшення варіабельності серцевого ритму, що свідчило про покращення автономної регуляції та адаптивних можливостей організму. Величина ефекту для більшості показників перевищувала одиницю, що підтверджує високу практичну значущість результатів.

Додатковий регресійний аналіз після завершення програми показав, що найсильніший вплив на результативність прийняття рішень у симульованих кризових ситуаціях мають емоційна регуляція та когнітивна гнучкість, тоді як внесок соціального домену опосередковується через командну взаємодію. Якісний аналіз відкритих відповідей виявив суб'єктивні зміни у більшості респондентів: зростання впевненості у власних здібностях приймати рішення під тиском, кращу здатність концентруватися у хаотичному середовищі, більш усвідомлений підхід до управління емоціями, покращення якості сну та загального самопочуття, а також зміцнення відчуття єдності із підрозділом.

На основі отриманих результатів дисертантом сформульовано науково обґрунтовані методичні рекомендації для практичних психологів Збройних Сил України щодо впровадження багатокomпонентних програм психологічної підготовки, для командирів підрозділів стосовно організаційної підтримки психологічної стійкості особового складу, а також для керівників освітніх центрів з інтеграції розроблених модулів у систему професійної підготовки військовослужбовців. Ним визначено ключові принципи ефективної підготовки: уникнення надмірної когнітивізації, збалансований розвиток емоційної регуляції та командної взаємодії, застосування реалістичних симуляцій бойових ситуацій, використання біофідбек-технологій для об'єктивного моніторингу психофізіологічного стану.

Результати дослідження окреслили перспективи подальших наукових розвідок у напрямку лонгitudного вивчення стійкості сформованих навичок у реальних бойових умовах, оптимізації індивідуалізації програм для різних категорій військовослужбовців, розширення застосування біофідбек-методик та об'єктивних фізіологічних індикаторів у психологічній діагностиці, а також розробки систем посттренингового супроводу для закріплення адаптивних стратегій прийняття рішень в екстремальних ситуаціях.

Висновки дисертації сформульовано послідовно, логічно та аргументовано; вони відображають основні теоретичні й емпіричні результати дослідження, узагальнюють отримані дані та відповідають поставленим

завданням. Робота характеризується внутрішньою цілісністю, концептуальною завершеністю, науковою виваженістю та відповідністю вимогам, що висуваються до дисертаційних досліджень на здобуття ступеня доктора філософії.

Наукова новизна та достовірність наукових положень, обґрунтованих за результатами дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що у дослідженні вперше в українському науковому просторі комплексно досліджено психологічні механізми прийняття рішень військовослужбовцями у кризових ситуаціях із врахуванням когнітивного, емоційного, соціального та психофізіологічного компонентів, які є ключовими; обґрунтовано та емпірично підтверджено модель міжкомпонентної інтеграції чинників, що визначають ефективність ухвалення рішень в умовах бойового стресу, невизначеності та інформаційного перевантаження; розроблено структурну типологію адаптивних стратегій мислення, що містить сценарне планування, емоційну регуляцію, ситуаційну обізнаність та моральну рефлексію в процесі прийняття рішень військовослужбовцями; емпірично визначено психологічні предиктори низької ефективності рішень у бойових умовах, зокрема: недовіра до командування, низький рівень емоційної саморегуляції, слабка командна координація, знижена варіабельність серцевого ритму; створено та апробовано програму психологічної підготовки, спрямовану на розвиток адаптивного стилю прийняття рішень у кризових ситуаціях, яка поєднує елементи когнітивного тренінгу, VR-сценарії, фізіологічний моніторинг та етичну підготовку; уточнено та доповнено теоретико-методологічну базу військової психології в аспекті міждисциплінарного аналізу процесу прийняття рішень, що дозволяє розглядати його як цілісний психофізіологічний акт, залежний від низки динамічних перемінних.

Достовірність отриманих результатів забезпечується теоретичною обґрунтованістю вихідних положень, адекватністю застосованих методів

дослідження, використанням валідного психодіагностичного інструментарію та коректною математико-статистичною обробкою емпіричних даних.

Значення отриманих дослідницьких результатів для науки і практики освітньої діяльності полягає у створенні, науковому обґрунтуванні та успішній апробації модульної програми психологічної підготовки військовослужбовців до прийняття рішень у кризових ситуаціях, яка базується на чотирьох психологічних компонентах адаптивності: когнітивному, емоційному, соціальному та психофізіологічному. Програму може бути використано військовими психологами, фахівцями морально-психологічного забезпечення, а також викладачами психології у системі вищої військової освіти та професійного навчання. Адаптована структура занять, засоби стимуляції бойового стресу (VR-сценарії, рольові кейси, симуляції), моделі рефлексії та діагностичні інструменти (MSCEIT, CD-RISC, ШПРВУ) дозволяють ефективно інтегрувати програму у систему підготовки до ротацій, командирських навчань та індивідуального психологічного супроводу. Окремі компоненти програми – зокрема, вправи з етичної рефлексії, стрес-менеджменту, ситуаційної обізнаності – може бути адаптовано для кризових інтервенцій, роботи із демобілізованими військовослужбовцями та інструкторських тренінгів. Результати дослідження було покладено в основу методичних рекомендацій для практичних психологів ЗСУ, які містять критерії оцінки психологічної готовності до кризових рішень, алгоритми побудови сесій, принципи масштабованості та формати фідбеку. Запропоновану модель адаптивного мислення можна застосовувати як у бойовому середовищі, так і у мирний час – для формування особистої стресостійкості, лідерської відповідальності та моральної автономії військовослужбовця.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження впроваджено у діяльності 105-го прикордонного загону імені князя Володимира Великого (Чернігівський прикордонний загін), який здійснює охорону ділянки державного кордону України із Республікою Білорусь у межах Чернігівської області.

Повнота викладу у наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Зміст та основні результати дисертаційного дослідження повною мірою відображено у 4 наукових статтях, з них 3 — у фахових виданнях категорії Б, затверджених МОН України, та 1 — у міжнародному науковому журналі. Результати дослідження пройшли апробацію на всеукраїнських науково-практичних конференціях, професійних форумах і наукових заходах, присвячених проблемам професійного розвитку військовослужбовців, що засвідчує їхню наукову обґрунтованість і практичну значущість. Обсяг і зміст публікацій відповідають встановленим вимогам до дисертаційних досліджень на здобуття ступеня доктора філософії.

Відсутність порушень (наявність) академічної доброчесності. Дисертаційна робота виконана та оформлена відповідно до чинних нормативних вимог. Дисертаційну роботу було перевірено, використовуючи систему «Turnitin». Результати перевірки підтверджують її самостійність та оригінальність. Напрацювання інших дослідників містять належно оформлені посилання.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Загалом, позитивно оцінюючи проведене дисертаційне дослідження та отримані результати, необхідно вказати на деякі дискусійні положення, зауваження, побажання та рекомендації щодо роботи:

1. Не зважаючи на переважаючу кількість зарубіжних наукових джерел, використаних автором, що можна лише вітати, вельми недооціненим виявився потенціал наукових доробків українських провідних науковців сектору безпеки та оборони, зокрема В.Барка, О.Колесніченка, В.Корольчука, О.Матеюка, С.Мула, Є.Потапчука, І.Приходька, О.Сафіна, О.Тімченка, О.Хміляра, В.Шимка, Ю.Широбокова, С.Яковенка тощо.

2. Виявлення психологічних особливостей, тобто відмінностей, представляється можливим за результатами порівняння - або двох вибірок, або умов – наприклад, військовослужбовців і працівників ДСНС, або

військовослужбовців у кризових ситуаціях і військовослужбовців у ситуаціях повсякденної діяльності.

3. У назві підрозділу 2.4 дисертації анонсується про теоретичну модель процесу прийняття рішень військовослужбовцями в умовах невизначеності та кризових ситуацій, а на рис. 2.4.1 подано структурно-функціональну модель розвитку психологічних складових прийняття рішень військовослужбовцями у стресових умовах, хоча подібна невідповідність виявляється цілком релевантною авторській сентенції (...структурно-функціональний (аналітико-інтервенційний) підхід до побудови теоретичної моделі процесу прийняття рішень військовослужбовцями було обґрунтовано як найбільш релевантний). А у висновках до другого розділу вже йдеться про структурно-функціональну модель адаптивного прийняття рішень.

4. У розділі 3 «Психологічні стратегії оптимізації процесу прийняття рішень військовослужбовцями у кризових ситуаціях» важко відшукати опис і характеристику цих самих психологічних стратегій.

5. Оформлення: нумерація розділів має бути не римськими, а арабськими; в анотації українською – неповні реквізити дисертації; нумерація додатків має здійснюватись з використанням літер, а таблиць і рисунків – 2.1, а не 2.2.1; при переносі таблиці необхідно зазначати про їхнє продовження; перерви між підрозділами є необґрунтовано завеликими, що штучно збільшує обсяг основного змісту дисертації.

Але наведені зауваження мають дискусійний характер і не знижують загальної наукової цінності дисертації.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Антона Володимировича Рудницького «Психологічні особливості прийняття рішень військовослужбовцями у кризових ситуаціях», виконано на належному науковому рівні, за змістом і структурою відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, а також пп. 6, 7, 8

Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Робота є цілісним, самостійним завершеним науковим дослідженням, характеризується науковою новизною, теоретичним і практичним значенням, а її автор Рудницький Антон Володимирович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент

професор кафедри психології
Уманського національного університету
доктор психологічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України

Олександр САФІН

